

Beszámoló az OTKA F 48440. sz. pályázat során elért eredményekről

A pályázat 4+1 éve (2005–2010) során a XVIII–XIX. századi magyar közköltészet forráskiadásai és kritikátörténeti feltárása terén egyaránt fontos új eredmények születtek. Általánosságban elmondható, hogy a témavezetőnek megelőlegetett bizalom, illetve az ő és Küllős Imola művei iránti érdeklődés hozzájárult ahhoz, hogy a *közköltészet* fogalomköre egyre nagyobb nyilvánosságot kapott a magyar irodalomtörténeti diskurzusban. Ebben a társtudományok (néprajz, zenetörténet, történettudomány stb.) pártfogása, mindenekelőtt pedig a közös interdiszciplináris tanácskozások is sokat segítettek.

2010 őszéig kb. 80%-ban elkészült a *Régi Magyar Költők Tára XVIII. század, Közköltészet III. (Társadalmi költészet)* c. kötet sajtó alá rendezése; társszerkesztő: Küllős Imola. A kritikai kiadás 2011-ben mindenképp lektorálható és pályáztatható, kedvező elbírálás esetén meg is jelenhet. A csaknem 300 főszövegből álló repertoár stílárius sokfélesége, a szerteágazó (nem ritkán 20-nál is több variánst összefogó) szövegcsaládok számos új textológiai összefüggésre vezettek, amelyek egy részéről a témavezető 2009-ben megjelent kismonográfiájában (l. alább) már számot adott. A kötet tartalomvázlata:

I. Történeti és politikai közköltészet

- I. A. A kuruc kor emlékezete a közköltészetben
- I. B. Politikai közköltészet, propagandaversek
- I. C. Történeti és tudósító énekek

II. A társadalmi élet költészete

- II. A. A diák- és papi élet költészete
- II. B. Katonadalok, toborzók, marsok
- II. C. Törvényen kívüliek (lator- és betyárköltészet)
- II. D. Foglalkozási dalok (jobbágyparasztság, pásztorok, szolgák, egyéb mesterségek)
- II. E. Munkadalok, a gyereklórlór gyökerei
- II. F. Közéleti oktató-moralizáló-csúfoló műfajok
- II. G. Vegyes dicsekvő dalok

III. Bujdosódalok, rabénekek, panaszdalok, keservesek

- III. A. Bujdosódalok
- III. B. Rabénekek
- III. C. Panaszdalok
- III. D. Keservesek

A verseket létrehozó külső és belső nézőpontok eltérései (pl. a katonaságra biztató propagandisztikus marsok és a katonaeletről panaszkodó dalok) végigkísérik a kötetet, s néhány szöveg több alműfajba is besorolható. A sorozat záródarabjaként tervezett V., szerelmi közköltészetet bemutató kötettel számos párhuzam alakult ki, hiszen a katonai behívó miatti búcsúversek, illetve a keservesek egy csoportja valójában szerelmi panaszdal vagy hűségfogadkozás. A keservesek és bujdosóénekek egy része a XVII. századi rokon

műfajokkal áll rokonságban (néha szó szerinti átvételekkel, továbbköltéssel), másik csoportjuk viszont az érzékeny dalkultúrával. A III. kötet olyan, máig közismert (tankönyvekben is gyakran közölt) szövegcsaládok összefüggéseit is rendezni igyekeznek, mint a *Rákóczi-nóta* altípusai, a *Porció-ének*, a tréfás diákdicsekvések és a XVIII. század végi divatcsúfolók, amelyek politikai felhangjaik (a magyarok idegenmajmolása stb.) miatt a pasquillusköltéssel állnak kapcsolatban.

Az OTKA-pályázat jelentős támogatásával sikerült 2008-ban megjelentetni Kolozsváron, a Téka sorozatban Szirmay Antal *Magyarország szóképekben (Hungaria in parabolis, 1804, 1807)* c. művét. Az eredetileg latin nyelven írt magyar művelődéstörténeti-nyelvészeti könyvecske a saját korának egyik legismertebb olvasmánya volt, hatása Horvát Istvántól Ipolyi Arnoldig, Jókai Morig és Arany Jánosig érzékelhető. A kötet egyik műfordítását Vietórisz József készítette el az 1950-es években, de a hagyatékában maradt kézirat évtizedekig az ismeretlenségben rejtőzött a nyíregyházi levéltárban. Margócsy István hívta fel a figyelmet a különleges forrásra, s ennek nyomán évekig tartó munkával sikerült elkészíteni e magyar változat jegyzetelt, de a nagyközönség számára is élvezetes kiadását. A két egykorú edíció összefésült szövegén túl az OSZK-ban őrzött cenzori példány segítségével az egykor politikai vagy stiláris okokból kihagyott szövegrészek is napvilágot láttak. A kötetéről hamar megjelentek az első recenziók, s örömmel kezdték forgatni az irodalomtörténészek és a néprajzosok is. A latin eredeti szöveg tervezett hálózati kritikai kiadása későbbre tolódott, de mindenképp érdemes rá visszatérni egy munkacsoport keretében. Az első kiadás PDF-változatát időközben a Books.Google projekt keretében az amerikai könyvtárosok közzétették az interneten.

2009-ben napvilágot látott a témavezető kismonográfiája *Szöveg szöveg hátán: A magyar közköltészet variációs rendszere 1700–1840* címmel az *Irodalomtörténeti Füzetek* sorozatában. A kötet elsősorban textológiai és metrikai-dallamtörténeti alapon vizsgálja a kéziratok hagyományban, magánhasználatú másolatokon terjedő, illetve a népszerű nyomtatványok miatt közkézen forgó versek rokonságát, valamint asszociatív-tematikus kapcsolataik összefüggéseit. Főként azokon az adatokon nyugszik, amelyek az RMKT XVIII. század és más forráskiadások sajtó alá rendezése közben kerültek elő. A kismonográfia eddig nagyon kedvező kritikai visszhangot és hivatkozásokat kapott. A témavezető azóta (az MTA Bolyai János Ösztöndíj támogatásával) hozzákezdett egy nagyobb, kritikátörténeti tárgyú monográfia megírásához is, amely a közköltészet és a szerzői irodalom kapcsolatait és kölcsönhatásait vizsgálja.

A résztanulmányok főként interdiszciplináris tanulmánykötetekben láttak napvilágot, pl. a *Folklór a magyar művelődéstörténetben* c. sorozat részeként (2005–2010). Az érintett fő témák: magyar közköltészeti műfajok a XVIII–XIX. században; XVII–XIX. századi magyar költők műveinek közköltészeti inspirációi és popularizálódása (Gyöngyösi István, Gvadányi József, Csokonai Vitéz Mihály, Pálóczi Horváth Ádám, Szirmay Antal); ismeretlen vagy eddig feldolgozatlan XIX. századi kéziratok versgyűjtemények (K. R., Toldy Ferenc, Baranyai Márton stb.); metrikai és dallamtörténeti összefüggések a közép-európai történeti folklórban. Küllös Imola a közköltészeti műfajok, főként a balladák népköltési továbbéléséről is publikált, illetve nagy sikerű előadásokat tartott Walesben és Hollandiában. A témavezető ugyancsak többször adott elő kutatási eredményeiről, többek között Prágában (2009), Kolozsváron (2006) és Nyitrán (2007), valamint a debreceni Hungarológiai Kongresszuson (2006) és az Osztrák–magyar Vegyesbizottság német nyelvű budapesti konferenciáján (2010). A tudományos fórumokon túl számos ismeretterjesztő előadás is idesorolható, pl. a bécsi magyar művelődési kör és a Csíkszeredai Régizene Fesztivál keretében. A témavezető társszervezője volt a 2010. októberi Pálóczi Horváth Ádám-émlékkonferenciának is, ahol mind ő, mind Küllös Imola előadást tartott.

A pályázati terv egyik fontos pontja az ismeretlen források feltárása, illetve a meglévő, nehezen elérhető kéziratok és nyomtatványok digitalizálása volt. A kutatást egyelőre csak részben sikerült kiterjeszteni az országhatáron túlra, de hosszú távon mindenképp folyamatban van ez is. Egyelőre néhány magyarországi, magántulajdonú kézirat fényképezésére került sor (némelyikükről önálló tanulmány készül), ezen felül közgyűjteményekben őrzött források, valamint az OSZK-ban őrzött XVIII. századi verses világi ponyvafüzetei zömének archiválására, ami nagyban megkönnyíti majd a következő évek kutatásait. Ugyancsak fontos előtanulmányok érintették a váci *Énekes Gyűjtemény*, valamint a sárospataki *Érzékeny és vig dalok* kiadástörténetét.

A pályázati tervben szerepelt a kora újkori kéziratok összehasonlító elemzését megkönnyítő internetes kézírás-kataszter is. Ennek kivitelezésére a sokirányú tervezés ellenére sem maradt idő, de a következő években mindenképp létre kell hozni legalább egy alapváltozatot, amely bővíthető lesz. A portálról workshoppal egybekötött vitát terveztünk a 2010. májusi körmendi régimagyaros konferencián, de a sűrű program miatt erre nem került sor. Az alapelveket ezért itt foglaljuk össze:

***Manu propria* – Hálózati kézírás-kataszter**

A portál az MTA Irodalomtudományi Intézet honlapjának részeként fog működni. Azok számára, akik valamely kézírásos emlék azonosításán dolgoznak, az itt elérhető írásminták megkönnyíthetik akár a korszakolást, akár – szerencsés esetben – a személyi attribúciót. Ilyen segédleteket a műkereskedők régóta használnak. Egy adott írásminta tartalmazza az összefüggő szövegre vagy a forrásra jellemző (sortáv, tükörszélesség stb.) fotókon kívül mintákat az *ábécé minden kis- és nagybetűjéből* (akár többet is), illetve jellemző, sokféle forrástípusban, korszaktól függetlenül általánosan használt *szavak* fényképét, pl. *az, egy, és, hogy, mi, ők, meg-, el-, ki-, igen, nem, talán/talám, olyan/ilyen, Isten, Krisztus, ma, asszony, férfi, vajon, ha, mely/amely* stb.¹ Ha vannak *autográf névalírások*, azok képét is közölnénk. A képek adatbázisba rendeződnének, így a felhasználó egymás mellé „kérhetné” a gyanús kézírás-mintákat vagy az adott szóra vonatkozó találatokat. Külön gyűjtőkört érdemelnek a titkosírások is.

A mintavételezés és a szókincs-szemponatok a témavezető saját kutatási területeiről, a XVIII–XIX. századi magyar nyelvű közköltészeti forrásokból indulnak el. Emiatt a portálon a megnyitáskor ízelítőként majd néhány XVIII. századi kézirat énekeskönyv írásmintáival találkozhat a felhasználó. A működés lényege azonban az, hogy *mindenki szabadon létrehozhat új írásminta-mappákat*, amelyek közkinccsé válnak, ha szabályosan tölti fel az adatokat és a képeket. A felhasználók így sokat segíthetnek másoknak is, például ha közzéteszik egy általuk kutatott írói vagy történeti levelezés jól attribúálható írásmintáit. A felhasználásban nem lesz korszakbehatárolás: ha a középkor, a XIX. század vagy a jelenkor irodalmának kutatói, történészek vagy levéltárosok alkalmasnak ítélik ezt a (nem is túl bonyolult) rendszert arra, hogy kutatásaikhoz segítségül hívják, bátran feltehetik írásmintáikat. A tesztelésbe szeretnénk bevonni több közgyűjtemény szakembereit és az erre vállalkozó kutatókat.

Csörsz Rumen István (PhD), témavezető

¹ Praktikusán egyelőre a magyar szövegekre összpontosítottunk, de mindenképp ki kell fejleszteni a mintavételezést a latin, német, szlovák stb. kéziratok hagyományára is.